

Medvode

Dom 398

KUNAVER D.

Smlednik...

398(497.4Smlednik)

11400831

KNJIZNICA MEDVODE

COBISS c

Smlednik

v ljudskem izročilu

SLOVENSKA LJUDSKA DEDIŠČINA -
DOTA ZA PRIHODNOST

**Zbirka: Slovenska ljudska dediščina - dota za prihodnost
SMLEDNIK V LJUDSKEM IZROČILU**

Avtorica: Dušica Kunaver
Fotografije: Janez Strojani
Oblikovanje: Sandi Bertoneceli
Založba: Dušica Kunaver, kulturna publicistka s.p.
Tisk: Tiskarna Žbogar, Begunje na Gorenjskem
Copyright: Dušica Kunaver
Naklada: 800 izvodov
dusica@kunaver.com
www.kunaver.com

Izid knjige je omogočila Občina Medvode

Viri

Publikacije TURISTIČNEGA DRUŠTVA SMLEDNIK in pripovedi članov društva (Metod Ferbar, Rajko Jenko, Marjan Mali, Vojz Teršan)

Dr. Benjamin Štular, Edisa Ložnič, Jernej Rihter: Stari grad Smlednik, 2012.

Rudolf Badiura: Sto izletov, Ljubljana 1930 (Smledniški stari grad)

Rajko Ložar: Narodopisje Slovencev I. del, Lj. 1944 (Smledniška legenda)

Arhiv Republike Slovenije, Zbirka fotografij (Flančniki)

Stalež šolstva in učiteljstva ter prosvetnih in kulturnih ustanov v Dravski banovini 1934

Krajevni leksikon (1968 - 1970), DZS 1977

svetovni splet

Ilustracije:

Smledniški Stari grad: Franc Kunaver

Smledniška legenda: slika na steklo (Rajko Ložar, Narodopisje Slovencev)

Smledniška noša: slika na steni kulturnega doma v Smledniku - delo akademske slikarke Maše Mašuk, ki jo je naslikala po predlogi domačina Janeza Lenardiča - Džonija. Noša po F. Kurtu Goldensteinu.

11400831

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

398(497.4Smlednik)

KUNAVAR, Dušica

Smlednik v ljudskem izročilu / Dušica Kunaver ; [fotografije Janez Strojani]. - Ljubljana : samozal. D. Kunaver, 2013. - (Zbirka Slovenska ljudska dediščina - dota za prihodnost)

ISBN 978-961-6179-90-4

269748480

Smladnik

v ljudskem izročilu

Ljubljana 2013

Smlednik je gručasto naselje v občini Medvode. Nahaja se na levem bregu Zbiljskega jezera na nadmorski višini 360 m, pod Smledniškim hribom ob regionalni cesti Škofja Loka – Kamnik. Je tudi sedež Krajevne skupnosti z istim imenom, kamor spadajo še kraji Dragočaina, Hraše, Moše in Valburga.

V Dragočaini je slikovit kamp, eden prvih v okolici Ljubljane, v bližini Smledniškega gradu pa moderno urejeno golf igrišče. V Smledniku so pošta, osnovna šola in vrtec, Vzgojni zavod Frana Milčinskega, delujejo pa tudi številna društva, ki skrbijo za urejenost krajev in številne naravne in kulturne znamenitosti: Stari grad, Kalvarijo, Cerkev sv. Urha s pokopališčem, cerkev sv. Valburge, podružnične cerkve, baročni dvorec družine Lazarini, Krvavo znamenje in drugo.

Nad vasjo Smlednik so na slikovitem hribu, še danes ruševine gradu. Smledniški grad, imenovan tudi Stari grad je bil, kot utričen stolp na hribu nad vasjo zgrajen že v enajstem stoletju. Grad so si skozi stoletja izmenjavale številne plemiške družine in ga po svoje urejale in dozidavale

Že v ilirsko-keltski dobi je na tem vojaško in trgovsko tako pomembnem hribu stalo gradišče. V srednjem veku je tod mimo vodila ena od glavnih prometnic, ki je preko Škofije Loke in Kamnika povezovala Oglej s spodnjo Avstrijo in madžarskim kraljestvom. Strateška lega 515 metrov visokega Smledniškega hriba je omogočala nadzor nad to pomembno trgovsko potjo, zlasti pri prehodu čez reko Savo pri Smledniku. V sedemnajstem stoletju so se graščaki Smledniški preselili v udobnejše domovanje v dvorec pod gradom. Današnja podoba dvorca je nastala med leti 1763 in 1779. Leta 1795 so postali lastniki dvorca baroni Lazarini in njegovi lastniki so še danes.

Ime Smlednik je nastalo iz stare slovenske besede mled, kar pomeni svetel listnat gozd. Še danes je smledniški grajski hrib pokrit z redkim, svetlim gozdom. Mogočne ruševine vrh hriba pa še danes prikazujejo mogočnost nekdanjega gradu. Zadnja dokumentirana prežidava gradu je bila izvedena leta 1610, zato danes ruševine smledniškega gradu prikazujejo tipično zasnovo srednjeveškega gradu.

V ljudskem spominu so gospodariji smledniškega gradu zapisani kot kruti graščaki. Stara pripoved nam sporoča, da je bil eden med njimi strasten kockar.

Zakleta graščakinja

Smledniški graščak je kockal noč in dan in pri igri vedno dobival. Priigral si je veliko bogastvo, vendar izgubljal je soigralce. Noben od okoliških graščakov že dolgo ni več hotel igrati z njim, zato je neke noči k igri povabil samega hudobca. Kockala sta vso noč. Graščaku je v tej noči kockarska sreča obrnila hrbet. Izgubljal je igro za igro, vsoto za vsoto. Zaigral je že vse svoje premoženje, a še vedno ni odnehal in še vedno ni hotel prekiniti igre. Ko že ni več imel gradu, je zastavil celo svojo hčer in na koncu še svojo dušo. Izgubil je tudi ti dve zadnji igri. Tedaj je nebo nad gradom nenadoma potemnelo in vzdignil se je strašen vihar. Naslednje jutro so grajski služabniki zaman iskali svojega gospodaria. Končno so ga le našli, vendar mrtvega v neki izbi. In čez čas je še truplo izginilo. Uzel ga je vrag. Tudi graščakove hčere niso mogli najti, videli so le kačo, ki se je plazila z gradu. Da je kača zakleta graščakova hči, ki jo je zakockal graščak, ni dvomil prav nihče.

Nekega dne je pastirček, ki je pasel ovce na grajskem griču, zagledal kačo. Usak dan se je ta pastirček umil v bistrem studencu pod gradom, le tistega usodnega dne se je pozabil umiti. Osuplo je poslušal kačo, ki mu je zžalostnim glasom govorila: »Če bi se bil ti tudi danes umil, bi me bil rešil in smel bi seči v polne rjuhe cekinov, tako pa si zapravil mojo in svojo srečo.« Ko je to spregovorila, je skrivnostna kača izginila in nihče je ni videl nikoli več. O zakleti graščakovi hčeri pripovedujejo še danes. Na Smledniškem gradu še vedno čuva neizmerne zaklade, ki so povezani v tri rjuhe in skriti bogve kje!

Liudska pripoved se tu konča in ne pove, kaj se je zgodilo z nesrečno grajsko deklico zakleto v kačo. Vse kaže, da je za vedno ostala na gradu, kjer čuva zaklad. V kamnu prav pod grajskim zidom lahko danes vidimo kamnito kačo, ki se vzpenja proti ruševinam starega gradu.

Smledniška legenda

Kako zelo so bili Smledniški gospodje kruti do svojih tlačanov, nam največ pove podatek, da je bilo v Smledniku od velikega upora leta 1515 do odprave tlačanstva leta 1848 kar petnajst kmečkih uporov. Vedno premagani nesrečni kmetje so morali poleg vseh ostalih dajatev plačevati še »uporniški denar« (Pundgelt). In gosposka si je domislila še eno dodatno obremenitev za tlačane - »borštni oves«. Ta »gozdni oves« je bila dodatna dajatev v denariu in v ovsu. In to zaradi volkov! Gorenjski gozdovi so bili v tistih časih polni zveri, zato je gosposka organizirala posebne lovske postojanke, podložnikom pa naložila stroške zanje. Tožbe in pritožbe kmetov na sodišču je gosposka reševala vedno graščakom v prid.

Kako so Smledniški gospodje izterjevali davke, nam sporoča slovita smledniška legenda, ki je postala zelo pogost motiv na panjskih končnicah in na slikah na steklu.

Po smrti enega od smledniških graščakov je njegov sin od nekega kmeta zahteval plačilo davka, ki ga je ta kmet že plačal rajnemu grofu. Kmet ni mogel še enkrat plačati istega davka in spor je zato prišel pred sodnika. Sodnik je dobro vedel, da neuki in nepismeni kmet ni imel nobene možnosti dokazati, da je davek že plačal, a je kljub temu zahteval od njega dokaz. Nesrečni kmet je v stiski poklical na pomoč svetega Antona. Dobri svetnik je uslišal kmetovo prošnjo. V tistem trenutku so se odprla vrata sodne dvorane in dva hudiča sta iz pekla privlekla starega smledniškega graščaka. Pred sodnikom je moral stari graščak potrditi, da je kmet že poravnal svoj dolg.

Kmet, ki mu je sv. Anton pomagal, naj bi bil doma iz vasi Hraše pri Smledniku. U cerkvici, ki stoji sredi polja blizu te vasi, je sv. Anton upodobljen na eni od oltarnih slik. Sv. Anton je bil priljubljen ljudski priprošnik v sili. Svoj sloves čudodelnega rešitelja je v smledniški ljudsko-pravni zgodbi prav gotovo potrdil. V tej zgodbi je ohranjen tudi spomin na prvotno vsebino besed prisega in priča, ki pomenita klicanje Boga za pričo o resničnosti neke izjave. Zapriseženec mora med prisego seči, na sveti predmet in klicati Boga ali kakega svetnika za pričo, ki naj potrdi resničnost njegovih besed. Tudi priča (pritič-ja) se mora pritikati, dotikati nekega svetega predmeta – križa ali svetega pisma – in pri tem priseči, da govori resnico.

Kalvarija

Smledniška Kalvarija je s štirinajstimi kapelicami in tremi križi na grajskem hribu svojevrstna arhitekturna posebnost in eno najbolj zgodnjih del krajinske arhitekture v naši deželi. Kapelice Kalvarije so namreč postavljene levo in desno ob ravni črti, ki povezuje Stari grad s kapelico Krvavo znamenje, ki stoji na polju pri cerkvi sv. Valburge, kjer je bilo nekdanj morišče deželnega sodišča. Kalvarijo je dal leta 1772 postaviti graščak Franc Smledniški. Da je uresničil zamisel o optični povezavi Starega gradu, Kalvarije in Krvavega znamenja, je moral del svojega zemljišča zamenjati z zemljo svobodnjaka Jakoba Jeraja. Pogodba, s katero sta zamenjala zemljišče, je v naši deželi ena prvih, ki je pisana v slovenščini. Kmetija Jeraj ima rodovnik od leta 1497. Vedno so bili Jeraji umni gospodarji. Danes živi na kmetiji 24. rod - ukvarjajo se z mlekarstvom in sadjarstvom. Eden od njihovih sadovnjakov meji na zemljišče Kalvarije, ki jo je Turistično društvo Smlednik leta 2001 obnovilo in osvetlilo.

Smledniška noša

Sloviti slikar Franc Kurz Goldenstein je v sredi 19. stoletja naslikal vrsto slovenskih ljudskih noš in med njimi tudi smledniško. Dekle je naslikal s trlico v rokah. Trlica je bila orodje za teritev (lomljenje) lanu. Teritev je bila eno od poglavij na dolgi in utrudljivi poti od lanenega semena do platna. Pridelovanje platna je bilo dolga stoletja eden od osnovnih zaslužkov našega kmeta. Tudi beseda plačati pride od besede platno – platiti.

Da se je Goldenstein odločil, v svoji zbirki narisati tudi smledniško nožo, pomeni, da je našel v tem kraju nekaj imenitnega. Smlednik je bil zanimiv kraj tudi za Valvasorja. Zapisal je, da so v Smledniku plesali ljudski ples s sabljami. Plesalec je s plesalko zaplesal z golo sabljo, po končanem plesu pa je naredil s sabljo križ na zemljo in izročil plesalko naslednjemu plesalcu. Ples s sabljami, čeprav lesenimi, je bil v tistem času za podložnike nekaj zelo nenavadnega, saj so bile sablje privilegij plemstva.

»Flančniki«

Med posebnostmi Smlednika so tudi »Flančniki«. Na sončnem bregu ob Savi so si Smledničani pripravili kotiček, ki so ga imenovali »Flančnik«. Na tem prostoru so skupaj gojili mlade sadike v želji, da bi vsem enako dobro rasla solata, paradižnik, pesa in druge rastline. Gospodinjje so se zbirale na tem skupnem prostoru, si izmenjavale izkušnje z gojenjem in kuhanjem povrtnin, predvsem pa so se pogovarjale o tem, kako bodo flancale flance (sadile sadike). Seveda pa so pri tem tudi malo »flancale« (čvekale) in včasih »naflancale« (načvekale) kakšno tako »flanco« (čenčo), da ji Smledčani niso mogli verjeti. Vsi pa so kljub temu radi hodili v Flančnik po flance in z njimi poflancali svoje vrtove.

Leta 1953 je Flančnike zalila voda umetnega Zbiljskega jezera, ki je nastalo kot del medvoške hidroelektrarne. Toda ne glede na izgubo Flančnikov, krajevno društvo za ustno zgodovino (Slovenski center za ustno zgodovino) na vaškem trgu v Smledniku, vsako leto organizira brezplačno izmenjavo flanc. Prireditev se je v nekaj letih med ljudmi lepo uveljavila.

Smledniški grad danes

Do ruševin vrh grajskega hriba danes vodi makadam-ska cesta. Prostor, od koder je graščak nekda j nadzoro-val potnike na cesti pod gradom in tlačane na grajskem polju, je danes edinstveno razgledišče. Znotraj panorame s smledniškega gradu je videti preko sto cerkva in številne gradove. Morda je prav na tem razglednem prostoru ob ruševinah gradu Simon Jenko zapel: Zelen mah obrašča zrušene zidove, veter skozi nj e diha žalostne glasove ...Si-mon Jenko je bil skupaj s »triglavskim župnikom«. Iako-bom Aljažem učenec osnovne šole v Smledniku, ki je bila ustanovljena leta 1815.

Okolica gradu je danes primerno urejena, okrepčeval-nica ob grajskih ruševinah je obnovljena, več označenih gozdnih pešpoti omogoča sprehode in tek, dvorišče z igrali pa nudi otrokom prostor za igro. Po skalah pod grajskim zidom je danes napeljana vr v, po kateri plezajo današnji »pastirčki«, ki namesto ovac pasejo radovednost po skriv-nostnih ruševinah smledniškega gradu. Morda je pod temi skalami skrit podzemni rov, o katerem ljudsko izročilo govori, da je iz gradu vodil proti Repnjam.

Morda je pod temi skalami skrit tudi zaklad, ki ga varuje grajska deklica, zakleta v kačo. Njena kamnita podoba se že dolga stoletja vzpenja proti gradu, prav ob koncu vrvi, po kateri plezajo otroci na sliki.

Turistično društvo Smlednik

Turistično društvo Smlednik že več kot petdeset let usmerja svojo dejavnost v obnovo Starega gradu. Društvu je uspelo zgraditi cesto do vrha, zaščititi ruševine, napeljati do gradu vodovod in elektriko, zgraditi okrepčevalnico in urediti okolico, a tudi v prihodnosti prostovoljcem ne bo zmanjkalo dela. S prostovoljnim delom so se člani društva vključili tudi v obnovo Kalvarije, ki je bila končana leta 2001. Doseženi rezultati Turističnega društva Smlednik in okoljske danosti so botrovale odločitvi, da sta se v bližini Smlednika oblikovali še dve društvi: Turistično društvo Hraše, ki se usmerja v konjerejo ter Turistično društvo Dragočajna-Moše, ki ima skupaj s Turistično zadruzo skrb za kamp Dragočajna, ki je eden prvih v okolici Ljubljane.

Turistično društvo Smlednik, 1216 Smlednik, Smlednik 4 b
Tel.: 01 362 73 33, e pošta: turisticno.drustvo@smlednik.si

Zbirka:

Slovenska ljudska dediščina – dota za prihodnost

Toliko ljudskih pripovedi, žeg, pesmi in pregovorov kot jih je v stoletjih ustvaril naš narod, najdemo le v malokateri deželi. Pri nas ima vsaka vas svoj glas. Delček tega bogastva prinaša naša zbirka, ki si prizadeva prispevati k gradnji mostu, ki že toliko stoletij v naši deželi povezuje rodove med seboj. Dediščina preteklosti je tudi dota za prihodnost. V zakladnici slovenskih naravnih lepot in kulturne dediščine so skrite neizmerne možnosti za turizem. Ali znamo te vrednote ceniti ter sebi in svetu pokazati bisere najlepše dežele na svetu?

SMLEDNIK v ljudskem izročilu

Smlednik je zanimiv kraj, ki leži prav na sredi med štirimi osrednjeslovenskimi mesti – med Ljubljano, Škofjo Loko, Kranjem in Kamnikom. Smledniški grad je danes mogočna razvalina, nekda pa je bil mogočen stražar ob poti Ptuj – Celje – Kamnik – Škofja Loka – Poljanska dolina – Oglej – Furlanija. V ljudskem spominu se je o Smledniku ohranilo nekaj nadvse zanimivih sporočil. Predvsem pripoved o Smledniškem gradu nas vabi k skrivnostnim ruševinam. Kdo bi mogel razvozljati skrivnost kamnite kače pod grajskim zidom. Morda je ta kača zakleta grajska deklica, ki čuva tri rjuhe polne cekinov ...

Dušica Kunaver
www.kunaver.com

ISBN 978-961-6179-90-4

9 789616 179904

3,70 €